

JEL Classification: D20; L22; M13

Папп Василь, д.е.н., професор
Мукачівський державний університет
<https://orcid.org/0000-0003-3749-7623>
pappww@gmail.com

Papp Vasyi, Doctor of Economic Sciences, Professor
Mukachevo State University
<https://orcid.org/0000-0003-3749-7623>
pappww@gmail.com

Котубей Віта, доктор філософії
Мукачівський державний університет
<https://orcid.org/0000-0001-8050-8549>
vitakotubej@gmail.com

Kotubei Vita, PhD in Pedagog
Mukachevo State University
<https://orcid.org/0000-0001-8050-8549>
vitakotubej@gmail.com

Вікторія Грицько, доктор філософії
Мукачівський державний університет
<https://orcid.org/0000-0001-6213-749X>
viktoriagrisko@gmail.com

Victoria Hrytsko, Doctor of Philosophy
Mukachevo State University
<https://orcid.org/0000-0001-6213-749X>
viktoriagrisko@gmail.com

КУЛЬТУРНИЙ ТУРИЗМ ЯК БАГАТОГРАННИЙ ФЕНОМЕН НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОІДЕНТИФІКАЦІЇ

У цій статті проведено аналіз розвитку культурного туризму. Зазначено на наданні нової місії культурному туризму як інструменту миру, розвитку, зближення народів, виховання поваги, толерантності, взаєморозуміння на основі гуманітарних цінностей туризму. Проаналізовано, що за допомогою культури туризму формується активний, творчий інтелект та висока духовність особистості, інтелектуальний потенціал народу, що є головною умовою виходу суспільства на нові рівні цивілізації. Культурний туризм виступає багатогранним феноменом: могутній фактор економіки, соціальний інститут і сфера культури. Саме культурний туризм дає змогу звернутися до вивчення культурної спадщини людства. Нині важливим є підтримка культурного туризму з боку держави як одного із найперспективніших напрямків. У статті розглянуто, що культурний туризм розвивається в трьох взаємопов'язаних і взаємодоповнюючих напрямках: пізнання культури та культурної спадщини; охорона та відродження культури; діалог культур. Культурному туризму нині притаманні три основні гуманітарні функції: культурно-пізнавальна й освітня; культуроохоронна і консерваційна; комунікаційна та миротворча. Головною метою кожної держави є збереження глибинних, базових основ багатонаціональної культури, традицій, пам'яток фольклору, захист культурної самобутності кожного народу країни, створення умов для популяризації нематеріальної культурної спадщини для збереження єдиного культурного простору. Культурний потенціал регіону виражається в його історичній спадщині. Більшість туристських напрямків дбайливо ставиться до своєї історії як чинника залучення туристських потоків. Проаналізовано територіальний розподіл об'єктів культурної спадщини в Україні, ратифікацію ряду міжнародних нормативно-правових актів, реалізацію державних цільових програм збереження культурної спадщини, втрати культурних надбань України в ході військових дій. В сучасному світі активно змінюються підходи, мета та цілі збереження культурної спадщини. Все більше уваги приділяється проблемам збереження культурного ландшафту, нового будівництва в охоронній зоні і навколо пам'ятки, використанню комп'ютерних технологій в дослідженні та реставрації пам'яток, активного використання архітектурної спадщини для соціокультурних цілей. На основі проведеного аналізу встановлено, що нині формується інший підхід до об'єктів культурної спадщини – не лише як об'єктів, що володіють певним історико-культурним потенціалом, але й як можливість використання їх в

економічній діяльності даної території. Культурний туризм безпосередньо пов'язаний з рівнем розвитку місцевого співтовариства, його культури і способу життя. Практичне значення дослідження полягає у тому, що активна участь місцевого населення в культурному житті нині є необхідною умовою розвитку культурного туризму. Успішне відродження культурної спадщини можливе за умови узгодженості дій між підприємницькою діяльністю та сформованою позицією місцевої громади. Рекомендується впроваджувати практику інтеграції громадян до процесів збереження культурної спадщини.

Ключові поняття: культурний туризм, культурна спадщина, багатонаціональна культура, культурні традиції, культурна самобутність, культурний простір, культурний ландшафт.

CULTURAL TOURISM AS MANY-SIDED PHENOMENON OF NATIONAL SAMOIDENTIFIKACII

The analysis of development of cultural tourism is conducted in the article. It is marked on the grant of new mission cultural tourism as to the instrument of the world, development, rapprochement of people, education of respect, tolerance, mutual understanding on the basis of humanitarian values of tourism. It is analysed, that by the culture of tourism an active, creative intellect and high spirituality of personality, intellectual potential of people which is a main exit of society condition on new even civilizations, is formed. Cultural tourism comes forward the many-sided phenomenon: mighty factor of economy, social institute and sphere of culture. Exactly cultural tourism enables to appeal to the study of cultural legacy of humanity. Presently important is support of cultural tourism from the side of the state as one of the most perspective directions. It is considered in the article, that cultural tourism develops in three *vzaemopov'yazanikh* and *vzaemodopovnyuyuchikh* directions: cognition of culture and cultural legacy; guard and revival of culture; dialog of cultures. To cultural tourism presently inherent three basic humanitarian functions: in a civilized manner cognitive and educational; *kulturookhoronna* and *konservaciyna*; communication and peacemaking. The primary objective of every state is a maintainance of deep, base bases of multinational culture, traditions, sights of folk-lore, defence of cultural originality of every people of country, conditioning, for popularization of immaterial cultural legacy for the maintainance of single cultural space. Cultural potential of region is expressed in his historical legacy. Most tourist directions with care behave to the history as factor of bringing in of tourist streams. The territorial distributing of objects of cultural legacy is analysed in Ukraine, ratification of row of international normatively legal acts, realization of the government having a special purpose programs of maintainance of cultural legacy, loss of cultural acquisitions of Ukraine, during military operations. In the modern world approaches, purpose and whole maintainances of cultural legacy, change actively. More attention spared the problems of maintainance of cultural landscape, new building, in a protective area and round sight, to the use of computer technologies in research and restoration of sights, active use of architectural inheritance, for *sociokulturnikh* aims. It is set on the basis of the conducted analysis, that is presently formed other going near the objects of cultural legacy – not only as objects which own certain *istoriko-kulturnim* potential but also as possibility of the use of them in economic activity of this territory. Cultural tourism is directly related to the level of development of local concord, his culture and way of life. The practical value of research consists in that active voice of local population in cultural life presently is the necessary condition of development of cultural tourism. The successful revival of cultural legacy is possible on condition of co-ordination of actions between entrepreneurial activity and formed position of local society. It is recommended to inculcate practice of integration of citizens to the processes of maintainance of cultural legacy.

Keywords: cultural tourism, cultural legacy, multinational culture, cultural traditions, cultural originality, cultural space, cultural landscape.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. У другій половині ХХ ст. у світі значного поширення набув культурний туризм, цьому сприяли нове розуміння культури в суспільстві та усвідомлення необхідності збереження культурного різноманіття у світі. Нині культура є потужним засобом консолідації суспільства, відновлення історичної пам'яті, утвердження національної самосвідомості й патріотизму, зміцнення міжнаціонального миру та злагоди. Світовий досвід свідчить, що ті держави, які в найскладніші кризові періоди свого розвитку проводили зважену, послідовну політику у сфері культури туризму, в найкоротші терміни, з мінімальними витратами досягали значних успіхів у проведенні політичних та соціально-економічних реформ (Японія, Німеччина) і швидко піднімалися до рівня високорозвинених країн. Постіндустріальний етап розвитку активізує значні зміни у світовому культурному просторі. Культура туризму в кожній країні набуває особливого значення з точки зору іміджу країни, зростання регіональної та локальної культурної ідентичності регіонів, конкурентоздатності та інвестиційної привабливості.

Культурна спадщина володіє стабілізуючою властивістю у критичні моменти пошуку суспільством культурної або національної ідентичності. Виступаючи ядром туристичного продукту, культурна спадщина, за умови правильного позиціонування та інтерпретації, допомагає певній території вирізнятися з-поміж інших. Багато країн, регіонів та місцевостей в усьому світі, розуміють значення культурної спадщини для сталого розвитку, закони розвитку туристичної галузі та вміло застосовують сучасні технології та креативність.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Теоретичні основи культурного туризму висвітлені в працях Ч. Лендрі, Д. Пірса, Р. Прентіса, Г. Річардса, О. І. Корпухіна, Г. А. Аванесова, Н. П. Ващекіна, Н. М. Мамедова та інших. Проблеми використання культурної спадщини в туризмі активно досліджуються науковцями, туризмознавцями, мистецтвознавцями та туристичними агентами. Зокрема, у дослідженні цієї тематики досягли значних успіхів такі науковці: К. А. Поливач, яка здійснила комплексне оцінювання використання історико-культурного потенціалу та його ролі в розвитку регіонів України; Т. І. Катаргіна, яка в своїх наукових працях і кандидатській дисертації висвітлила досвід збереження культурної спадщини в США, Канаді та Великій Британії; Л. Гаррісон, якою зроблено глибокий аналіз особливостей туризму в історичних місцях; З. В. Мазурик, який присвятив багато праць сучасній музеології та менеджменту мистецтва. У працях вчених Н. Недовича, Л. Беляєва, В. Горбика, С. Поповича, Т. Катаргіної, В. Корнієнка висвітлено окремі теоретичні та методологічні положення використання культурної спадщини у туристсько-екскурсійній діяльності. Географічний аспект проблематики представлений у роботах О. Бейдика та Н. Фоменка. Проте, є необхідність поглибленого дослідження виділення напрямів реформування механізму використання сфери туризму як інструменту популяризації національної культурної спадщини, виявлення перспектив і можливих векторів зростання зазначеної сфери. Популяризація пам'яток засобами туризму сприятиме формуванню розуміння суспільної цінності історико-культурної спадщини.

Цілі статті. Метою статті є проаналізувати основні підходи до формування та розвитку культурного туризму, його основних концепцій, рівнів культурного туризму, зростання культурного споживання, оцінити культурну спадщину як складову культурної та національної ідентичності, нормативно-правове регулювання, територіальний розподіл об'єктів культурної спадщини в Україні, вплив військових подій в Україні на знищення об'єктів культурної спадщини, перспективні напрямки розвитку культурного туризму в Україні, підтримки інфраструктури культури, використання культурного потенціалу.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Поняття «культурний туризм» («cultural tourism») на міжнародному рівні вперше згадується в матеріалах Всесвітньої конференції з культурної політики (1982 р.), але його початком можна вважати середину XVIII ст., коли його поняття означало практику подорожей Європою для вивчення витончених мистецтв. Зважаючи на те, що впродовж усієї історії люди обмінювалися культурним досвідом, ідеями, цінностями і товарами через мистецтво, торгівлю і міграції, у XXI ст. культурний туризм призначений слугувати ідеям інтелектуальної і моральної солідарності людства, утвердженню ідеалів толерантності в суспільстві, повазі, прийняттю та правильному розумінню різноманіття культур нашого світу (Крупа, 2021). Культурний туризм розглядається як симбіоз економіки та сфери культури, він передбачає не тільки знайомство з культурною спадщиною туристичної дестинації, а й включення туриста в сучасне культурне середовище – активну участь у культурних подіях і практиках, характерних для певної території.

Існують різні підходи до поняття культурний туризм. ЮНЕСКО розглядає культурний туризм як відмінний від інших вид туризму, що зважає на культури інших народів. У Хартії з культурного туризму Міжнародної Ради з пам'яток і об'єктів

(ICOMOS) культурний туризм визначається як форма туризму, основною метою якого, крім іншого, є «відкриття пам'ятників і об'єктів». Культурний туризм розглядається як «невеликий сегмент ринку, ретельно організований, пізнавального або освітнього і часто елітарного спрямування, присвячений поданню і роз'ясненню культурної ідеї» (Божко, 2016).

У розробці концепції культурного туризму значний внесок здійснили дослідження науковців, результатом яких стала класифікація цього виду туризму: 1) історичні подорожі (подорожі в історію, подорожі-реконструкції історичних подій, релігійні подорожі, вивчення історичного періоду); 2) географічні подорожі (комплексні та спеціалізовані); 3) художні подорожі (поїздки, організовані з метою вивчення будь-якого напрямку в мистецтві тощо).

Залежно від пріоритету та обсягу споживання культурних благ, у мотивації туриста виокремлюють кілька рівнів культурного туризму: *професійний*, оснований на професійних контактах; *спеціалізований* (основною метою туриста є задоволення культурних потреб); *неспеціалізований* (споживання культурних благ є невід'ємною й істотною, але не основною метою туризму); *супутній* (основна мета відвідання - діловий, освітній, науковий, спортивний туризм) (Поливач, 2012).

В останні роки на ринку туристичних послуг з'явилося чимало країн, які просувають свій туристичний продукт на основі використання об'єктів Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Велика увага у світовій практиці приділяється збереженню культурної спадщини і організації культурного туризму. Міжнародна рада з питань пам'яток і визначних місць (ICOMOS), Панєвропейська федерація культурної спадщини (Eurora Nostra) координують зусилля країн із проблем використання пам'яток історії і культури в туризмі в Європі та світі, що сприяє соціокультурному та економічному розвитку країн та регіонів, розвиває міжкультурний діалог.

На думку багатьох учених, культура в останні десятиліття стала однією з найважливіших складових системи туризму. Зростання культурного споживання (мистецтво, кухня, мода, музика) і галузей, пов'язаних з ним, сприяло розвитку «символічної економіки» міста. Водночас попит на туриста споживача/користувача характеризується зростаючою цінністю нематеріального виміру, яка відображає «душу міста», а також є важливим елементом для побудови свого майбутнього. Елементи культурної і соціальної спадщини передаються з покоління в покоління і зберігаються протягом тривалого часу, утворюючи самотність народу, нації, спільноти. Культурна спадщина є необхідною складовою культурної та національної ідентичності. Як одна зі складових культури, вона концентрує в собі інтегруючий потенціал, формуючи єдину систему цінностей, зразків поведінки, створює неповторний цивілізаційний світ.

Культурний туризм не тільки репрезентує національну культуру світовій спільноті, а й конструює національну ідентичність всередині країни. Для України, державна політика якої у гуманітарній сфері сконцентрована на консолідації та розвитку української нації, формуванні її історичної свідомості, традицій та культури, зазначений вимір культурного туризму має важливе суспільно-політичне значення.

Закон України «Про охорону культурної спадщини», ухвалений у 2000 році, визначає культурну спадщину, як «сукупність успадкованих людством від попередніх поколінь об'єктів культурної спадщини». За Рамковою конвенцією Ради Європи про значення культурної спадщини для суспільства, яка відбулася 27 жовтня 2005 року у м. Фаро і яку підписала Україна в 2007 році, культурною спадщиною вважають «сукупність ресурсів, успадкованих від минулого, і яку люди вважають, незалежно від своєї приналежності, відображенням і вираженням своїх постійно перемінливих цінностей, вірувань, знань та традицій. Вона включає всі аспекти навколишнього середовища, які виникли в результаті взаємодії між людьми і простором у ході історичного розвитку» (Поливач, 2012), Рамкова конвенція Ради Європи про значення культурної спадщини для суспільства, ратифікована Україною у 2013 році.

Сучасні тенденції розвитку туризму з включенням об'єктів культурної спадщини пов'язані з тим, що необхідний комплексний підхід щодо виявлення всього культурного потенціалу історичного ареалу країни. Пріоритетними напрямками досліджень туристичного потенціалу в Україні можна назвати: вивчення потенціалу культурної спадщини та шляхи вдосконалення управління культурними ресурсами; визначення пріоритетів державної політики, конкретизація напрямів роботи неурядових фондів, громадських організацій з питань організації захисту пам'яток; вивчення й аналіз історико-культурних об'єктів як можливого фактора створення туристичних кластерів у депресивних регіонах; опанування зарубіжного й міжнародного досвіду зі створення умов збереження культурної спадщини різноманітного етнічного походження; визначення методів збереження та оптимізація менеджменту в сфері управління ресурсами культурної спадщини з подальшим включенням їх як в регіональні програми розвитку, так і в загальноукраїнські проекти, зокрема при розробці програм з розвитку туристичної галузі; проведення аналізу загроз і проблем, які виникають у сегменті збереження культурного надбання на сучасному етапі; проведення досліджень з вивчення стратегій та нових підходів, які вироблені зарубіжними фахівцями та міжнародними експертами в справі організації захисту та збереження культурно-історичних ресурсів при плануванні туристичних маршрутів

Всесвітня спадщина України представлена різними категоріями, серед яких особливе місце займає культурна спадщина. За влучним висловом Поливач К.А., культурна спадщина є важливим джерелом розвитку туризму, який виступає найефективнішим засобом масової затребуваності й доступності історико-культурних ресурсів шляхом їхнього включення у світові інформаційні, економічні та політичні потоки, а також стратегії збалансованого розвитку регіонів (Поливач, 2012).

Усі культурні об'єкти спадщини ЮНЕСКО є для України джерелом і важливим чинником розвитку туризму особливо в тих регіонах, де вони розміщені. До об'єктів культурної Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО віднесено Софію Київську, Києво-Печерська лавру, церкву Спаса на Берестові, історичний центр міста Львова, геодезичні пункти «Дуги Струве» (Баранівка, Катеринівка, Фельштин у Хмельницькій області, Стара Некрасівка – в Одеській області), комплекс резиденції митрополитів Буковини і Далмації в Чернівцях, дерев'яні церкви Карпатського регіону у Польщі та Україні і стародавнє місто Херсонес Таврійський. До списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО з 1998 р. входить *ансамбль історичного центру Львова*. Поєднання художніх та архітектурних традицій Східної Європи, Італії і Німеччини стало причиною внесення його до найцінніших пам'яток світу. Центр Львова є найдавнішою частиною міста, яке розбудовувалося навколо старої площі Ринок. У центрі були зосереджені адміністративні та культурні будівлі – міська ратуша, Вірменська та Успенська церкви. Унікальна пам'ятка *Дуга Струве* стала об'єктом захисту ЮНЕСКО у 2005 р. Дуга Струве об'єднала 10 країн, адже має протяжність 2 820 км. Серед них – і Україна, яка знаходиться на 25-градусному меридіані східної довготи, уздовж якого прокладали геодезичні точки. В Україні геодезичні точки розміщені у кількох областях. Цей об'єкт є важливим для багатьох наук і використовується в науковому туризмі. *Резиденція митрополитів Буковини і Далмації* внесена до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО лише у 2011 р. Попри відносно молодий вік (зведена у 1882 р.), резиденція є справжньою перлиною Чернівецької області. Ансамбль будівлі складається з головного корпусу, церкви Трьох Святителів, колишнього пресвітерію, дендропарку. Нині пам'ятка – справжня альма-матер для студентів. Цей об'єкт включений в усі пізнавальні екскурсії містом. У 2013 р. до об'єктів спадщини ЮНЕСКО приєдналися вісім дерев'яних церков Карпатського регіону України вік яких з XV по XVIII ст. Споруди церков цінні своїм поєднанням гуцульської, бойківської, галицької і лемківської архітектури. Чотири церкви розташовані у Львівській області, по дві – в Закарпатській та Івано-Франківській областях. Усі церкви є об'єктами екскурсійного релігійного туризму.

За даними Міністерства культури України нараховується 130 тис. об'єктів культурної спадщини, які перебувають на державному обліку, з них 9 562 пам'яток занесено до Державного реєстру нерухомих пам'яток України (914 пам'яток національного значення та 8 648 – місцевого значення) та 6 унікальних культурних об'єктів, включених до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.

Територіальний розподіл об'єктів культурної спадщини в країні є нерівномірним. Найбільше пам'яток у таких областях України (на 1 тис. км²): Львівська, Закарпатська, Тернопільська, Івано-Франківська, Хмельницька, Чернівецька, Волинська області. Найменше пам'яток культурної спадщини спостерігається в таких регіонах України (на 1 тис. км²): Запорізька, Луганська, Кіровоградська, Миколаївська, Дніпропетровська області. Найменша частка припадає на такі області: Запорізька, Кіровоградська, Луганська, Миколаївська, Херсонська області – вона становить до 2 %. Найбільша частка відповідно (10-20 %) належить Львівській області. У Одеській, Закарпатській, Тернопільській, Харківській, Івано-Франківській, Київській областях відсоток історико-культурних об'єктів становить 2-5 %; Волинська, Чернігівська, Хмельницька області – частка припадає близько на 5-10 %.

Архітектурним стилем, який можна по праву називати національним, – є бароко XVII–XVIII ст. Пам'ятки архітектури бароко, до яких в більшості належать храми, достатньо однорідно розташовані по Україні – на півночі, півдні, заході і сході: Львівський Собор Святого Юра, Троїцький собор в Чернігові і т.д. Найпоширеніші архітектурні пам'ятки та об'єкти в Україні збудовані у стилях IX–XX ст., до яких належить модерн, неокласицизм, неукраїнський стиль. Особливу увагу варто приділити унікальним садибним комплексам та палацовим ансамблям. Їх найбільше поширення в Україні – це Вінниччина. Найяскравіші приклади: старий палац Потоцьких, садиба Ланге, палац і парк княгині Щербатової та інші (Паньків, 2021).

Пам'ятки монументального мистецтва – це важливі для історії країни місця. Вони тісно зв'язані з видатними постатями України. До них належать монументи, будівлі, меморіали. Ці пам'ятки поширені тільки у 13-ти областях України, найбільші осередки – Київ (11) та Полтавська область (5). *Пам'ятки археології* – це найдавніший тип об'єктів культурного надбання. Займають ці об'єкти найтриваліший відрізок історії України – починаючи від палеоліту та закінчуючи пізнім середньовіччям. Найбільша концентрація пам'яток археології на 1 тис. км² у Запорізькій та Луганській областях. Найменше об'єктів археології – на заході та півночі України. *Пам'ятки історії* широко представлені на всій площі України та займають друге місце по кількості серед всіх об'єктів культурного надбання України. Середня щільність цих пам'яток історії в Україні становить 85 од./тис. км². Згідно цього показника в Україні вирізняються Закарпатська, Тернопільська, Львівська, Київська та Хмельницька області. Найменша щільність пам'яток історії налічується в таких областях, як Одеська, Миколаївська та Дніпропетровська.

На території Закарпатської області 1837 пам'яток культурної спадщини взяті під охорону держави і потребують збереження: 506 пам'яток археології, 524 пам'ятки історії, 93 пам'ятки монументального мистецтва, 489 пам'яток архітектури і містобудування, 41 пам'ятка садово-паркового мистецтва, 175 ландшафтних пам'яток, 9 пам'яток культури і техніки. У тому числі – 177 пам'яток національного значення, серед яких переважно середньовічні замки та пам'ятки сакральної архітектури. Постановою Кабінету Міністрів України №396 від 23 травня 2018 року до Державного реєстру нерухомих пам'яток України від Закарпаття занесено 39 пам'яток сакральної архітектури. До Списку історичних населених місць України внесено 19 населених пунктів області. Історико-архітектурні опорні плани, у склад яких включена науково-проектна документація з визначення меж історичних ареалів, розроблені і затверджені у встановленому законом порядку для таких населених місць: м. Ужгород, м. Хуст, м. Виноградів, м. Рахів, м. Тячів, м. Берегове, смт. Буштино; розроблені історико-архітектурні опорні плани для смт. Тересва, смт. Воловець, м. Перечин.

Станом на 2021 рік Україна ратифікувала ряд міжнародних нормативно-правових актів щодо охорони, збереження і примноження культурної спадщини. Серед них: «Європейська хартія регіональних мов або мов меншин», «Європейська конвенція «Про охорону археологічної спадщини» (переглянута), Конвенції «Про охорону архітектурної спадщини Європи», «Про охорону підводної культурної спадщини», «Про охорону нематеріальної культурної спадщини», «Про охорону та заохочення розмаїття форм культурного самовираження», «Про охорону Всесвітньої культурної та природної спадщини», «Про заходи спрямовані на заборону та запобігання незаконному ввезенню, вивезенню та передачу права власності на культурні цінності» та ін. Ці міжнародні акти згідно з Конституцією України та Законом «Про міжнародні договори України» є частиною національного законодавства й підлягають обов'язковому виконанню.

На сьогодні необхідно посилити роль спільних інститутів співпраці (громадських, консультативних, експертно-методичних рад), до основних функцій яких варто віднести всебічне забезпечення участі широкої громадськості у формуванні та реалізації державної політики у сфері культури шляхом: активної участі у процесах розробки законодавчих та інших нормативно-правових актів з охорони історико-культурної спадщини в регіонах та належного контролю за їх виконанням; популяризації культурних цінностей на місцевому та регіональному рівнях; організації інспектування за зберіганням та реставрацією об'єктів культурної спадщини; внесення пропозицій щодо складання та постійного оновлення на базі національного охоронного реєстру переліку культурних цінностей.

Перспективним напрямком є розробка державних цільових програм збереження культурної спадщини на регіональному рівні. Такі програми повинні включати у себе питання збереження культурної спадщини того чи іншого регіону або території і сприяти запровадженню тих форм збереження та популяризації культурної спадщини, які виявили свою ефективність у праці ЮНЕСКО. Метою подібних програм має стати розроблення і здійснення комплексу науково-дослідних, ремонтно-реставраційних, природоохоронних, інформаційних, фінансово-економічних заходів для забезпечення збереження, використання та популяризації об'єктів культурної спадщини, створення нових туристичних маршрутів та сучасної туристичної інфраструктури регіонів України.

Дещо змінилися підходи у розробці нових регіональних стратегій розвитку до 2027 року, які пропонують, окрім традиційної підтримки інфраструктури культури, активне використання культурного потенціалу як економічного фактору, зокрема в галузі туризму. Ця підтримка, в першу чергу, стосується культурно-історичної спадщини. Однак, помітна увага приділяється і розвитку музеїв, традиційних народних промислів, промоції нематеріальної культурної спадщини, активізації проведення фестивалів, створення нових культурно-туристичних маршрутів. Окремо варто виділити фактор посилення уваги регіонів до смарт-спеціалізації – підходу, що передбачає визначення окремих стратегічних цілей та завдань щодо розвитку видів економічної діяльності, які мають інноваційний потенціал з урахуванням конкурентних переваг регіону, зокрема культурно-креативних індустрій. Значна увага приділена також і інноваційним підходам щодо фінансування галузі культури - створення системи грантової підтримки на засадах співфінансування закладів культури і поширення кращого досвіду їх діяльності.

22 липня 2020 року Міністерством культури та інформаційної політики було презентовано нову програму, що містила 3 основні пріоритетні напрями, які сприятимуть розвитку регіональної політики у сферах культури та туризму, а саме: 1) реставрація пам'яток культурної спадщини (у 2021 році в рамках національного проекту «Велике будівництво» (в рамках проекту – програма «Велика реставрація») заплановано відновлення 100 культурних об'єктів по всій Україні; відновлення пам'ятників також має забезпечити сталий розвиток територій громад, прокласти нові туристичні маршрути; 2) створення Центрів культурних послуг: модернізація культурної інфраструктури (30

тисяч культурних точок) і перетворення її на центри, сучасні комплекси (від бібліотек до кіноклубів під одним дахом), які стануть центром збору громад; 3) туристичні магніти України, в рамках якої в кожній області формуються три-п'ять «туристичних магнітів» - найбільш привабливих з погляду туризму об'єктів історико-культурного та природного значення. На основі цих пропозицій заплановано розробити загальнодержавну програму розвитку туризму в Україні та відповідні регіональні програми як її складові. Окрім переліку туристично-привабливих локацій регіону, місцева влада має розробити тури на три, п'ять і 10 днів, а також запропоновано звернути увагу на подієвий туризм - визначити в кожній з областей 5-10 найбільш цікавих подій культурного життя регіону й просувати їх як одно-дводенні тури.

У Міністерстві культури та інформаційної політики зазначили, що станом на 30 липня 2022 року в Україні зафіксували руйнації 450 об'єктів культурної спадщини через військові події, 14 з них зазнали тотального знищення. Було пошкоджено та зруйновано: 23 пам'ятки національного значення; 105 пам'яток місцевого значення; 108 об'єктів цінної історичної забудови; 7 щойно виявлених об'єктів культурної спадщини. Постраждали 346 мистецьких об'єктів та закладів культури, знищено 48 меморіальних пам'ятників та 34 будівлі музеїв і заповідників.

На культурну політику повинні впливати науковці та громадські організації, і їхня думка повинна мати не просто дорадчий, а вирішальний голос у питання збереження культурної спадщини. Ці незалежні науковці та громадські організації повинні мати визнання місцевої громади, для якої збереження культурної спадщини є пріоритетом. В містах слід впроваджувати такі проекти які спільно організовують місцеві мешканці. Важливим чинником культурного розвитку будуть освітні програми, що залучають до цієї сфери діяльності ініціативних людей, заохотять їх до проведення фестивалів, волонтерських таборів, семінарів, конференцій, освітньо-туристичних заходів, днів міста, відзначення важливих історичних дат, пов'язаних з історією міста, регіону та країни.

Туристична діяльність та популяризація національної культурної спадщини тісно пов'язані, оскільки під час здійснення поїздок туристи прагнуть оглянути об'єкти культурної спадщини, аби ґрунтовніше ознайомитися з особливостями певної дестинації. Водночас компактне розміщення на певній території визначних об'єктів культурної спадщини приваблює туристів, а відтак – стимулює створення туристичних маршрутів у межах цієї території та розвиток відповідної туристичної інфраструктури. Культурна сфера загалом і музеї зокрема повинні перебороти упередженість до маркетингових досліджень, опанувати наукові засади функціонування й управління, впроваджувати сучасні методи музейної педагогіки, мати ринкову орієнтацію.

Процес формування туристичного продукту на основі культурної спадщини можна схематично розділити на три етапи: 1) відбір: облік культурної спадщини; аналіз стану готовності до виведення на туристичний ринок; селекція за рівнем готовності; 2) маркетингові дослідження: забезпечення найбільш готових об'єктів необхідними ресурсами, інфраструктурою і послугами; формування інвестиційних проектів та визначення потреб у бюджетних дотаціях; забезпечення ресурсів для консервації і реставрації об'єктів; 3) ринкові процедури: забезпечення функціонування туристичних маршрутів; формування попиту; реклама; моніторинг. Необхідно визначити зобов'язання держави як власника культурної спадщини щодо функціонального призначення кожної пам'ятки і джерел фінансування, розробити пакет інвестиційних проектів на цілісний продукт, передбачивши потреби на реставрацію унікальних пам'яток.

До перспективних заходів, спрямованих на підтримку розвитку сфери туризму в контексті залучення потенціалу об'єктів національної культурної спадщини належать: 1) оптимізація структури управління сферою туризму на національному та регіональному рівнях, а також у місцях компактного розміщення об'єктів національної культурної спадщини; 2) залучення міжнародної технічної допомоги для підвищення рівня

технологічної готовності об'єктів національної культурної спадщини до туристичного показу; 3) активізація реалізації грантових програм, спрямованих на підтримку та розвиток об'єктів національної культурної спадщини; 4) широке впровадження програм державно-приватного партнерства у сфері туризму, особливо в частині залучення об'єктів національної культурної спадщини до туристичного показу; 5) імплементація документів ЄС у сфері популяризації національної культурної спадщини. Процес формування ставлення громади до проблем збереження культурної спадщини варто скеровувати в такі напрямки: розвивати та популяризувати знання про особливості спадщини конкретного історичного міста, розробити програму збереження історичного ландшафту та правил регулювання забудови, консультувати мешканців щодо методів та способів збереження спадщини. Потрібна постійна багатостороння координація між інституціями, що здійснюють управління чи розпоряджаються культурною спадщиною, туристичною індустрією і органами місцевого управління.

Наприклад, аналізуючи світовий досвід збереження пам'яток культури та архітектури, доцільно створити некомерційну національну трастову організацію в Україні, основними принципами якої мають стати: 1) створення заохочувальної системи для меценатів, які жертвують фінансові кошти для збереження об'єктів спадщини; 2) заборона ділити отриманий трастом від використання об'єкта спадщини прибуток серед своїх засновників і членів; 3) дотримання принципу невідчуженості, тобто гарантування того, що об'єкт спадщини передається у вічне користування в інтересах усіх громадян; 4) звільнення трасту від податків на майно, оскільки об'єкт спадщини перебуває у довірчому управлінні і використовується в інтересах суспільства, куди доступ до нього гарантується; 5) передача прав на довірче управління об'єктами спадщини.

На думку Захаріна С. (Захарін, 2020), найбільш перспективним інструментом для України є концесія, оскільки вона передбачає можливість відновлення різних природних і культурно-історичних об'єктів, з подальшим використанням у туристичних цілях згідно із затвердженим проєктом та договором. До того ж об'єкт концесії перебуває в державній власності. Закарпатська область має досвід передачі культурно-історичних об'єктів у концесію (у тому числі з туристичною метою). У 2001 році замок Сент Міклош (Чинадіївський) віддано у концесію художнику Йосипу Бартошу. У замку відбуваються міжнародні та місцеві мистецькі заходи. З 2012 року в замку щорічно відбувається міжнародний фестиваль середньовічної культури «Срібний Татош», де сходяться в бою лицарі-реконструктори з кількох країн, зокрема України, Угорщини, Словаччини та інші.

Висновки, обговорення та рекомендації. Відповідно до аналізу оцінки ситуації у розвитку культурного туризму фахівцями пропонуються перспективні напрямки їх подальшого розвитку, зокрема:

- сприяння створенню високоякісних культурних продуктів та послуг креативними професіоналами, спільнотами та інституціями;
- здійснення реставрації та ревіталізації об'єктів культурної спадщини, вивчення елементів нематеріальної культурної спадщини як інвестиційно привабливих ресурсів;
- розвиток креативних індустрій на основі реалізації культурно-історичного потенціалу регіону, використання етнонаціонального різноманіття регіону, розвиток нових видів туризму;
- системне реформування музейної діяльності з метою перетворення музеїв та заповідників на відкритий універсальний простір;
- сприяння розвитку системи творчих резиденцій;
- запровадження нових форм діяльності клубних закладів, центрів народної творчості та культурно-освітніх центрів;
- сприяння розвитку малого та середнього підприємництва, зокрема у сферах креативних індустрій;
- сприяння інтеграції об'єктів культурної спадщини і територій, на яких вони розміщені, в міжнародні, національні та регіональні культурні і туристичні маршрути;

- розширення можливостей закладів культури для провадження самостійної фінансової та господарської діяльності;
- активізація туризму в сільській місцевості через проведення фестивалів, ревіталізації та збереження промислової, історичної та культурної спадщини;
- перехід до грантової системи фінансування культури шляхом розвитку державно-приватного партнерства та залучення додаткових джерел фінансування культурних проєктів через спеціальні фонди та програми підтримки.

Авторські внески

Концептуалізація: Папп Василь, Котубей Віта, Грицько Вікторія
 Зберігання даних: Папп Василь, Котубей Віта, Грицько Вікторія
 Формальний аналіз: Папп Василь, Котубей Віта, Грицько Вікторія
 Придбання фінансування: Папп Василь, Котубей Віта, Грицько Вікторія
 Розслідування: Папп Василь, Котубей Віта, Грицько Вікторія
 Методика: Папп Василь, Котубей Віта, Грицько Вікторія
 Ресурси: Папп Василь, Котубей Віта, Грицько Вікторія
 Нагляд: Папп Василь, Котубей Віта, Грицько Вікторія
 Підтвердження: Папп Василь, Котубей Віта, Грицько Вікторія
 Візуалізація: Папп Василь, Котубей Віта, Грицько Вікторія
 Написання: Папп Василь, Котубей Віта, Грицько Вікторія

Список бібліографічного опису:

1. Баланюк Ю.С. (2014). Діяльність державних інституцій України у сфері збереження культурної спадщини. *Історико-політичні проблеми сучасного світу: Збірник наукових статей*. Чернівці: ЧНУ. Т.27-28. С. 211-215.
2. Божко Л.Д. (2016). Культурний туризм: від старого змісту до нового. *Культура України*. Випуск 52. С. 90-102.
3. Григорчак І.М. (2020). Охорона нематеріальної культурної спадщини в умовах глобалізації: міжнародна практика та українські реалії. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв: науковий журнал*. № 2. С. 10-16.
4. Данилюк А. (2006). Українські скансени. Історія виникнення, експозиції, проблеми розвитку: Навч. книга. Тернопіль: Навчальна книга-Богдан. 104 с.
5. Захарін С. (2020). Роль туризму у справі збереження та популяризації об'єктів національної культурної спадщини. *Вісник Київського національного університету культури і мистецтв. Серія: Туризм*. № 3(1). С.55-71. URL: <http://tourism.knukim.edu.ua/article/view/207497/207832>
6. Крупа І.П. (2021). Проблеми збереження культурної спадщини: зарубіжний досвід. *Scientific practice: modern and classical research methods* Volume 3. Boston, USA. С. 151-154.
7. Паньків Н.С., Гаврилишин О.М. (2021). Вплив культурної спадщини на розвиток туризму в Україні. *Вісник Хмельницького національного університету*. № 6. Том 1. С. 212-224.
8. Поливач К.А. (2012). Культурна спадщина та її вплив на розвиток регіонів України. К.: Інститут географії НАН України. 208 с.
9. Українські об'єкти у списку Світової спадщини ЮНЕСКО. URL: <https://lowcost.ua/ukraine-unesco/>
10. Химинець В.В., Цімболінець Г.І. (2020). Історико-культурна спадщина як чинник стимулювання економічного розвитку регіону. *Регіональна економіка*. №3. С.57-64.
11. Міністерстві культури та інформаційної політики України. URL: <http://mincult.kmu.gov.ua>.

References:

1. Balanyuk U.S. (2014). Activity of state instituciy of Ukraine in the field of maintainance of cultural legacy. *Istoriko-politichni problems of the modern world: Collection of the scientific articles are Tchernivtsi: CHNU*. Т.27-28. S. 211-215 [in Ukrainian].
2. Bozhko L.D. (2016). Cultural tourism: from old maintenance to new. *Culture of Ukraine*. Issue 52. S. 90-102 [in Ukrainian].
3. Grigorchak I.M. (2020). Okhorona immaterial cultural legacy in the conditions of globalization: international practice and Ukrainian realities. *Announcer of the National academy of leading shots of culture and arts: scientific magazine*. № 2. S. 10-16 [in Ukrainian].
4. Danilyuk A. (2006). Ukrainski skanseni. History of origin, display, problem of development: Navch. book of. it is Ternopil: Educational Book-Bohdan. 104 s.
5. Zakharin S. (2020). Roil to tourism in matters of maintainance and popularization of objects of national cultural legacy. *Announcer of the Kievan national university of culture and arts. Series: Tourism*. № 3(1). S.55-71. URL: <http://tourism.knukim.edu.ua/article/view/207497/207832> [in Ukrainian].
6. Krupp I.P. (2021). Problems are a maintainance of cultural legacy: foreign experience. *Of Scientific of practice: modern and classical research methods*. of Volume 3. Boston, USA. S. 151-154 [in USA].
7. Pankiv N.E., Gavrilishin O.M. (2021)/ Vpliv cultural legacy on development of tourism in Ukraine. *Announcer of the Khmelnickogo national university*. № 6. Tom 1. S. 212-224 [in Ukrainian].
8. Polivach K.A. (2012)/ A cultural legacy and his influence is on development of regions of Ukraine. K.: Institute of geography of NAN of Ukraine. 208 s [in Ukrainian].
9. The Ukrainian objects are in the list of the World inheritance of UNESCO. URL: <https://lowcost.ua/ukraine-unesco/> [in Ukrainian].
10. Khiminec V.V., Cimboliniec G.I. (2020). The istoriko-kulturna legacy as factor of stimulation of economic development of region. *Regional economy*. № 3. S.57-64 [in Ukrainian].
11. Ministry of culture and informative policy of Ukraine. URL: <http://mincult.kmu.gov.ua>. [in Ukrainian].

Дата подання публікації 05.09.2022 р.